

Interest Intrigue

פרשת בהר תשע"ט

LEVITICUS

PARASHAS BEHAR

25 / 32-40

³² As for the cities of the Levites, the homes in the cities of their ancestral heritage, the Levites shall have an eternal right of redemption. ³³ And what one will buy from the Levites — a home that has been sold or the city of its ancestral heritage — shall go out in the Jubilee year; for the homes of the Levite cities, that is their ancestral heritage among the Children of Israel! ³⁴ But the fields of the open land of their cities may not be sold; for it is an eternal heritage for them.

³⁵ If your brother becomes impoverished and his means falter in your proximity, you shall strengthen him — proselyte or resident — so that he can live with you. ³⁶ Do not take from him interest and increase; and you shall fear your God — and let your brother live with you. ³⁷ Do not give him your money for interest, and do not give your food for increase. ³⁸ I am HASHEM, your God, Who took you out of the land of Egypt, to give you the land of Canaan, to be God unto you.

Ner Uziel

TORAH ECONOMICS

Lending money with interest to a fellow Jew is forbidden. The Torah's prohibition is straightforward:

Do not take either advance or accrued interest from him, but fear your God and let your brother live alongside you.

(Vayikra 25:36)

Although taking interest is prohibited outright, the Oral Torah does allow for certain "loopholes" that enable one to charge a fellow Jew for money he borrows. One method is to lend with a *heter iska*, a "transaction permit" that makes the lender a partner of the borrower; the money the lender earns on the loan is then considered profit, rather than interest. Another way is to lend the money with interest to a non-Jew, so he will lend it with interest to the Jew who wishes to borrow.

What is the purpose of issuing an outright prohibition if the Torah allows ways to circumvent it?

Torah economics are a unique blend of free-market capitalism and elements of socialism that are concerned with the welfare of the less fortunate. The Torah does not differentiate between a rich Jew and a poor

Jew: according to the letter of the law, charging interest to either of them is prohibited.

However, the Torah acknowledges the need for exceptions for the sake of a smooth-running society. If, for example, a rich man wants to borrow money to invest, why should anyone want to tie up his money by lending it if he does not stand to gain from the investment? To encourage the free flow of capital in order to benefit society at large, the Torah makes it possible for the rich man to find people to finance his investments by allowing for exceptions to the rule, either through *heter iska* or through the agency of a non-Jew.

If someone takes advantage of either of these loopholes to charge interest to a Jew in need who must borrow money, that person blatantly violates the spirit of the law. This is why the Torah issues an unequivocal warning: "If your brother grows impoverished and loses the ability to support himself...do not take advance or accrued interest from him, but fear your God." The crucial point to remember is to "fear your God" — God alone knows what is in your heart, and He knows whether your use of these loopholes is in accordance with the spirit of the law.

2

Anderson

³⁶ Interest and increase. These two terms are synonymous. In effect, therefore, the prohibition against interest is mentioned twice, so that those who charge or pay it are in violation of two commandments (Rashi; Sifra). Kli Yakar suggests that the word *interest*, is derived from the same root as *biting*, and describes what happens to the borrower; the transaction bites into his wealth. The word *increase*, describes what happens to the lender; his fortune increases.

וְיִרְאֵת מֵאֱלֹהֶיךָ — And you shall fear your God. Without this fear, it would be difficult to restrain someone from taking interest, because it seems reasonable to receive something in return for the use of one's money.

המה ינחמוני - ויקרא

5 סוף

3

יש להתבונן במצווה זו. אדם יכול להפקיד את כספו בבנק ולקבל ריבית, הוא נותן לבנק את זכות השימוש בכסף, והבנק בתמורה נותן לו ריבית. מדוע שיתן את כספו בחינם? אף אחד לא רואה בלקיחת ריבית מעשה לא מוסרי. הדבר נעשה בהסכמת שני הצדדים, וגם ההגיון והשכל האנושי מצדיק את הדבר. והנה, תורתנו הקדושה רואה בלקיחת ריבית מעשה שלילי ואוסרת אותו. צריך להבין מדוע, מה רע בלקיחת ריבית?

Hilchos Ribis

By Rabbi Avrohom Pam

נְשִׂאת וְנִתְּתָ בְּאֵמוּנָה?

Did You Conduct Your Business Affairs With Faith?

The Questions

After a person has lived his years on earth, he must appear before the Beis Din Shel Maalah (Heavenly Tribunal) and answer, among other questions: "נְשִׂאת וְנִתְּתָ בְּאֵמוּנָה? — Did you conduct your business affairs with faith? (usually taken to mean 'with integrity'), קִבַּצְתָּ עֵתִים לַתּוֹרָה, — Did you establish set times for studying Torah?... צִפִּיתָ לִישׁוּעָה. — Did you anticipate the redemption?" (Shabbos 31a). Interestingly, another source in the Talmud (Kiddushin 40b, Sanhedrin 7a) says that a person is first judged in regard to Torah which, as Tosafos points out, is an apparent contradiction. Tosafos then explains that while in judgment, business conduct takes precedence over Torah study. Retribution is in a different sequence: Punishment for neglecting Torah study comes first. The reason? The cause of a person's misconduct in business is a lack of proper knowledge of Torah and a lack of loyalty to its teachings. All else is built upon that foundation. ... The questioning starts with a man's integrity in personal relationships with others but punishment begins at the source — laxity in Torah study.

Why This Topic?

At first glance, a discussion of honesty and correct business practices may appear to be out of order, since such fundamental principles of Torah could well be taken for granted. It is interesting to note, however, that the Gemara uses the term "בְּאֵמוּנָה" — "Did you conduct your affairs with *emunah* — with faith?" — instead of "tzedek," "mishpat" or "din" — Were you righteous, or just, or lawful, in your business affairs? The reason might be because *emunah* has a two-fold meaning — integrity, and faith in God. Complete trust in God would prompt one to act even

לכנים משורת הדין, *beyond the letter of the law*, and imbue him with a higher sense of ethics; his faith dispels any apprehensions about loss of income resulting from ethical conduct.

The Chofetz Chaim declared that a God-fearing man entering the field of commerce is obliged to carefully study the second section of *Choshen Mishpat* (the section of the Codes dealing with monetary matters), especially those halachos dealing with cheating, and the possibility of an error in sale (227-238). Just as a *shochet* is obligated to learn the laws of ritual slaughter, and a *sofer* must be an expert in the field of Torah script, so too must a merchant be equally proficient in the halachos pertinent to his profession. It would be wonderful if just as ordination is granted to Rabbis to permit them to enter the rabbinate, so too would some form of *semichah* in מִקְח וּמִמְכָּר (*Laws of Commerce*) be instituted for people entering the business field.

Defects in Sales

When selling an item, a person must be very careful that it does not have any flaw in it, or that it be lacking in any way. And should it be flawed, he must notify the would-be purchaser in advance, for if he does

not, the sale may be invalid. If it is a defect that would cause a person to reconsider the purchase, not informing the purchaser would be deemed deception. This consideration applies whether the purchaser is a Jew or a Gentile, for one may not take their money under a false pretext — *gezel akum* is forbidden. (The Chofetz Chaim cites various sources; the Rambam, *Hilchos Geneivah* 7:8, among others.) Should a person have made this kind of invalid sale, he must return the money.

Similarly, a person is not permitted to cheat anybody — Jew and non-Jew alike — in any manner, in keeping with the passage: "Do not commit an injustice in measures, weights or volume" (*Leviticus* 19:36). You must make an exact accounting with the person who buys. "Committing such an injustice is an abomination before God" (*Deuteronomy* 25:16).

Defective Merchandise

The Chofetz Chaim also cites examples dealing with the purchaser: When a person who has discovered that an item he purchased has a defect, and uses it anyway, he may not bring it back for a refund, for use implies acceptance (*Choshen Mishpat* 232:3). Of course, if the defect is discovered after the item is used, it is a different matter, and a refund is in order. But the purchaser must be certain that he did not cause the flaw. (A person may feel that the shopkeeper will return the item to the manufacturer, and the manufacturer has thousands of such items; what difference does one more make? This type of rationalization is, of course, invalid and self-deceiving.)

Similarly, when examining an article one must be careful not to damage it in any way. When people purchase a *lulav*, and they examine it for defects, such as a split down the spine, they may well cause the split by examining it carelessly; and then say, "I don't want this one. Let me see another one, please." This is a common occurrence, and one should be exceptionally careful about it.

Charity and Justice

In his introduction to *Ahavas Chesed*, the Chofetz Chaim comments on G-d's reference to Avraham Avinu: "I love him because he will command his children and his household after him, that they will keep the way of G-d, to do charity and justice" (*Genesis* 18:19). "Justice" refers to doing things correctly, in keeping with the law. "Charity" involves yielding to somebody else's needs beyond the requirements of the law. How are these two expressions to apply simultaneously?

The Chofetz Chaim explains that in dealing with somebody else, one must not say, "He won't mind if I pay him a little less for the item." Or when sending out an order, "He won't mind if I short-supply him slightly." With regard to fulfilling one's obligation to somebody else, the rule should be *mishpat*, justice — adhering to the letter of the law, no matter how insignificant the amount. On the other hand, in your expectations from others, the rule should be *tzedakah* — tend to be generous and waive your rights in minor matters. Thus, *tzedakah* and *mishpat* can both reside within the same person.

Let us turn to the Gemara's teaching regarding the day of reckoning before *Beis Din shel Maalah*, the Heavenly Tribunal: When a person is brought to Heavenly judgment, the court's opening question is, "Have you conducted your business dealings faithfully?"⁹ This begs explanation. There are numerous *mitzvos* in the Torah that would seem to be of much greater significance than how one conducted one's business. There are even some *mitzvos* that are so important that one who ignores or trespasses on them forfeits his share in the World to Come and his right to be considered a

member of Bnei Yisrael. Why does the Heavenly Court hone in on financial matters?¹⁰ Moreover, why does the Gemara use the term *bemunah*, "faithfully," rather than a term that would seem more appropriate to business dealings, such as, *bemes*, "honestly," or *byosher*, "with integrity"?

We propose that the question, "Have you conducted your business dealings faithfully?" does not refer exclusively to honesty vs. deceit or integrity vs. crookedness. Rather, it refers to faithfulness to Hashem. "Have you placed your faith in Hashem even while plying your trade? Have you conducted your business with *emunah* in Hashem and *bitachon* that He is the Source of all success?" For that is the foundation of dealing honestly, with integrity. Only one who truly believes that Divine Providence directs and guides every aspect of each individual's life, who feels not the slightest doubt that everything he owns has been presented to him by the Creator, who recognizes that both success and failure are in the Hands of Hashem and are not dependent on his own involvement — only a person with that level of faith can conduct his business dealings honestly and with integrity. Such a person will never attempt to deceive his fellow, for he will never think to take anything that is not clearly and indisputably his.¹⁰

The Siach Yitzchak¹¹ explains this as the reason for the Torah's harsh words about one who utilizes false weights and measures in commerce: "For all who do this, all who commit wrongful acts, are an abomination before Hashem your G-d" (*Devarim* 25:16). Even stronger is the language of Chazal: "If one measures falsely, he is referred to as 'wrongdoer,' 'despised,' 'detestable,' 'ostracized' and 'abominable'" (*Toras Kohanim, Kedoshim, parshah* 3). Thus we see the stringency of the prohibition that forbids dishonest business practices, for it is identified with the same terminology reserved for idolatry: 'abomination,' 'detestable' and 'ostracized.'¹²

The Siach Yitzchak elaborates, "The reason dishonesty and deceit in monetary dealings is considered as severe a sin as idol worship can be understood through an

analysis of how idolatry began: The concept of idolatry arose in the early generations among those who thought that the Creator had abandoned the world that He had created, leaving it to its own devices.... And one who is deceitful in commercial matters similarly denies that Divine Providence directs the world; that Hashem sustains and supports every creature, from the largest to the smallest; that on Rosh Hashanah the Creator determines the precise quantity of sustenance that each human being will receive during the new year, and none will receive the minutest amount more or less than that which has been assigned to him. Accordingly, someone engaged in wrongful practices performs thinks that everything he earns is totally dependent on the sharpness of his own actions; that by deceiving his fellow and stealing from him, he will increase his personal wealth. He is truly like an idolater...for his power and the strength of his hand¹³ are the objects of his worship."¹⁴ Thus we see that a lack of integrity in business dealings is indicative of a lack of faith in Hashem.

We may add that if someone truly believes that Hashem has consigned to him whatever he owns, as trustee or custodian over it, that person will not deceive his fellow, nor will lending someone money without charging interest on the loan be difficult for him. In the words of the *Kitzur Shulchan Aruch* (34:1): "A person must never allow the thought to enter his mind, 'Why should I decrease my money by giving it away to the poor?' for he must bear in mind that his money is not really his. Rather, it is a trust given to him to enable him to fulfill the Will of the Consignor."

Thus, the question, "Have you conducted your business dealings faithfully?" is not only an inquiry about money and the honesty of one's monetary endeavors vis-a-vis one's business contacts. Rather, the essence of the question addresses the spiritual aspect of one's dealings as well. The real meaning of the question is, "Have you conducted your business dealings in accordance with your role as Hashem's faithful trustee of the goods, property or services involved in the deal?" This is the first question put to a person on his day of reckoning because it embraces every nuance of one's character.

Meticulous Care in Money Matters — Testimony to *Emunah* and *Bitachon*

We can now address the question we raised earlier: Nowadays, when the laws of *shemittah* are observed only to a limited degree and the conditions of *galus* prevent us from fulfilling the laws of *yovel*, what *mitzvos* are there to teach us the basic lessons in:

emunah and *bitachon* that we once learned from the *mitzvos* of *shemittah* and *yovel*. We can reach very high levels of *emunah* and *bitachon* in Hashem by conducting our business dealings with honesty and integrity, without *hona'ah* and *ribbis*. For one who comports his monetary affairs through the medium of *bitachon* will never deceive his fellow; he will never interfere with someone else's ability to earn his living; he will never resort to false weights and measures. On the contrary, he will not be afraid to assist his fellow in gaining a safe financial foothold, even when the other person neither reciprocates nor acknowledges his kindness. In this vein, the Chazon Ish writes in his treatise *Emunah U'bitachon* (2:5), "Do not be worried if someone else opens a store [to compete with yours]. Instead, make an effort to help him succeed; offer him useful advice; do whatever might benefit his endeavor."

When people conduct their business dealings faithfully, and when they extend interest-free loans to others, their worthy deeds cry out, "The Earth is Mine!" Just as observing the *mitzvos* of *shemittah* and *yovel* testifies to the fact that Hashem reigns supreme in His universe, so do one's commitment to the *mitzvah* of faithful commerce and one's observance of the prohibition of lending money at interest testify that Hashem is Master and Ruler over all our possessions.¹⁵

Conversely, lending money at interest, unlike other methods of earning a living, separates a person from *bitachon* and dependence on Hashem, because, as Kli Yakar (*Vayikra* 25:36) explains, "Every merchant or trader raises his eyes in silent prayer to Hashem, for he can never be certain that he will gain or lose as a result of any particular transaction. But the usurer's profit is known from the outset...and so he feels confident that he can turn his heart away from Hashem." Kli Yakar concludes that the fundamental reason for the prohibition of charging interest is "because it removes the element of *bitachon* from a person's heart."¹⁶

14

The similarity between transgressing the prohibition of *ribbis* and disregarding the laws of *shemittah* does not end here, for the respective punishments for these two sins are basically the same. The Gemara teaches, "Whoever lends money at interest will see his possessions falter" (*Bava Metzia* 71a). And the punishment for transgressing the laws of *shemittah*, as mentioned above, is exile from the Land, as another passage in the Gemara states: "A person who buys and sells the produce of *shemittah* will eventually be forced to sell his movable goods.... If he still does not feel that he has done wrong, he will eventually have to sell his fields...his daughter...himself" (*Kiddushin* 20a). The common root of these two punishments is that one who believes in and relies on his own power – in defiance of the lessons in *bitachon* that *shemittah* and *ribbis* teach – will lose his possessions. Moreover, if this becomes a national sin, the nation will be exiled from its Land. Consequently, they will reach the understanding that Hashem is the Master of the entire world – the very lesson that they refused to learn when they were on solid economic footing.

Now we can understand why the Torah juxtaposes the prohibitions of monetary deceit and lending money with interest with the *mitzvos* of *shemittah* and *yovel*; the fundamental concepts that they teach are one and the same – we must continuously reinforce our *emunah* and *bitachon* in Hashem¹⁷ and must constantly remember that whatever exists is His. This reinforcement will bring us to scrupulous honesty with regard to both other people's money and our own business ethics; it will train us to avoid any trace of deceit, any tinge of theft, any hint of dishonesty. It will also encourage us to use our own assets to assist others, for we will truly understand and internalize that everything is His and that it is His Will that we share what He has given us with others. For at the root of all the *mitzvos* we have discussed are *emunah* and *bitachon* in Hashem.

17

מידתו של נחש, עולה לגג מזונותיו עמו יורד למטה מזונותיו עמו. ולכן אינו זוכה לחיקון לעתיד לבוא, מחמת שכל ימי חייו הוא מנותק מהש"ת.

ואם כן נמצא המלוה בריבית מתאים את מעשיו אל הנחש, כי במעשהו הוא מסיר בטחונו ממנו יתברך לשים כל מבטחו וסמיכות לבו על ערבונו שבכידו, ומתהלך בעולמו בקומה זקופה וגבהות הלב על שמונותיו מצויים לו בבטחה ואינו צריך לדאוג עליהם כלל, ובכך שהוא מקשר כל מאוריו לטבע העולם הגשמי הריהו מתנתק משורש חי החיים, ועל זאת נאה לו עונשו שלא יקום לתחייה בעת תחיית מתי ישראל ונפשו לא תתקן עולמית בחיקון השלם.

איסור ריבית מפני שהאדם העושה זאת מפיר לבו מה'

ומצינו בפרשתנו עוד יסוד גדול במצות האמונה והביטחון בו ית', שבהמשך הפרשה שנתה התורה פרטי איסור ריבית וכאמור (כה לו-לו) 'אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' את כספך לא תתן לו בנשך ובתרבית לא תתן אכלך, ומפרש הכלי יקר: כי עיקר טעם איסור הריבית הוא לפי שהוא מסיר מדת הביטחון מן האדם, כי כל בעל משא ומתן עיניו נשואות אל ה' לפי שהוא מסופק אם ירוויח או לא, אבל הנותן בריבית ריוח שלו ידוע וקצוב וסומך על ערבונו שבידו ומן ה' יסיר לבו. ומה שגם הלווה עובר בלאו, לפי שהוא מחטיא את המלוה ומסירו מן מדת הבטחון, כנודע מדבר המלוים בריבית שרובם מקטני אמנה ואבירי לב הרחוקים מצדקה מצד כי אין ביטחונם בה'.

וממשיך עוד: ומה שמותר ליתן בריבית לעכו"ם, לפי שכל עכו"ם חזקתו שהוא אלם וגזלן אפילו אם הוא כבוש תחת ידך מכל מקום דרכו לבוא בעקיפין, ואפילו אם ערבונו בידו, לעולם אינו בטוח לא בקרן ולא בריוח, ועל כן תמיד עיניו של המלוה נשואות אל ה' להצילו מידו ולהשיב כספו אליו.

וכן כתב האלשיך הק' וז"ל: והוא מאמרם ז"ל (תו"כ פס' לח) כי הלוא ומלוה בריבית הוא ככופר בה' וביציאת מצרים, ואחשוב הוא, כי המלוה בריבית הוא יורה כי הריחו והצלחה תלויה בטבע שממון מריח ממון, ואיננו יתברך מוריש ומעשיר בהשגחה להקים מעפר דל והפכו, ואם כן הוא כופר בה' אלוקי ישראל שהוא לבדו

166

בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה, ועוד אמרו שם: למה הרבית דומה, למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבט עליו, כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שתבטבט עליו. כלומר, שמעשהו של המלוה בריבית דומה לנשיכת נחש, ועונשו דומה לעונשו של הנחש, ולכן כמו שהנחש לא יתרפא לעתיד לבוא, כך המלוה בריבית לא יחיה בעת תחיית המתים ולעולם לא יבוא על תיקונו.

והנה מוטעם היטב השייכות בין מלוה בריבית לנחש, לפי מה דאיתא בספרים הקדושים שהקללה שקילל הקב"ה את הנחש יעפר תאכל כל ימי חיך' (בראשית ג יד), משמעותה, שהנחש לעולם אינו נצרך לחסדי הש"ת ועזרתו ואינו שם מבטחו ולא תולה עיניו בו כלל, כי הלוא מזונותיו מצויים לו בשפע והרחבה בכל עת שירצה, וכמו שהגדירו חז"ל (יומא עה).

המשגית, וכופר ביציאת מצרים, כי שם היה המופת גלוי לכל העמים כי אין דבר בטבע כלל וכו', כי על כן יחויב כל איש ישראל לבטוח בה' לבדו ולא יפנה אל ההצלחה מפאת טבע ושר או מזל, כי אם אל מגדל עוז שם ה'.

16a

ולפי הסבר זה שאיסור הריבית הוא מחמת שמסיר מידת הבטחון מן האדם, חשבתי להטעים מה שכתב בעל הטורים, שתיבת נשך' בגימטריא ז'ה נחש, ומה ענין נחש לאיסור ריבית, דהנה אמרו חז"ל (ב"ב כ ה) לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מנחש, שנאמר (ישעיה סה כה) 'ונחש עפר לחמו', וכנגד זה אמרו (שמו"ר לא ו) אמר הקב"ה מי שחיה בריבית בעולם הזה לא יחיה בעולם הבא, ונאמר (יחזקאל יח יג)

ואשר על כן ילמד מזה כל איש ישראל מוסר השכל, להתרחק כמטחוו קשת מאותם אנשים המסירים לבם מאמונת ה' והשגחתו הפרטית, ולא יתהלך כסומא בערפל לשום מבטחו בדרכי הטבע שהם יזונו אותו וימציאו לו פרנסתו ומחייתו אלא יבחר בדרך החיים להכיר בהשגחת השי"ת הפרטית על כל נברא, וישים מבטחו להישען על אבינו שבשמים כי הוא הזן ומפרנס לכל, וממנו תוצאות חיים לכלכל חיים בחסד וברחמים ולהמציא לכל אחד ואחד מהם פרנסתו בריווח והרחבת הדעת.

על האדם להיות בהכרת האמונה בהשגחה פרטית

ולמדנו עתה יסוד גדול ועצום בתהלוכות חייו של איש יהודי הירא וחרד את דבר ה', שמוטל עליו חובה וזכות

אדון העולמים המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים והוא משגיח ומציץ על כל יושבי תבל בכל רגע ורגע, וכמו שכתב דיבורים ברורים בספר 'אורחות חיים' להרא"ש (יום א סכ"ו) וז"ל: לבטוח בה' בכל לבבך ולהאמין בהשגחתו הפרטית, ובזה תקיים בלבבך היחוד השלם בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובוחן לב וחוקר כליות וכו' כי זה הוא סגולת ישראל על כל העמים וזה יסוד כל התורה כולה.

19

וראיתי הסבר נאה על מה שמצינו בברכות השחר שאנו אומרים בכל יום קודם תפלת שחרית, שכל הברכות אנו מברכים בלשון רבים כמו 'פוקח עורים' 'מתיר אסורים' וכו', ורק ברכה אחת של 'העושה לי כל צרכי' אנו מברכים בלשון יחיד. והטעם, שכונת חז"ל בתיקון ברכה זו כך, היתה כדי ללמד את האדם דרך ישרה בקנין האמונה, ולהשכילו בינה שיחידר אל לבו תמיד בלי הפסק שהקב"ה הוא אדון כל העולמים המשגיח על כל בראיו השגחה פרטית, וממנו ית' בלבד יש לו 'כל צרכי' ממש לא יחסר כלום מן הנצרך לו, ועל כל יחיד ויחיד ישנה השגחה מיוחדת על זה.

ומצינו בפרשת התוכחה שהפסוק אומר (להלן כו כא) 'ואם תלכו עמי יקרי' ולא תאבו לשמוע לי, ובמהלך הפרשה חוזר הכתוב על לשון זה כמה פעמים, ופרש"י מהו לשון זה, רבותינו אמרו עראי, במקרה, שאינו אלא לפרקים, כן תלכו עראי במצות. ומנחם פירש לשון מניעה וכו',

ועוד משורר בנעימות זמירותיו לאמר (תהלים לב י) 'והבוטח בה' חסד יסובבנו', כלומר שכאשר ישים בהו"ה מבטחו תמיד, וידע שאין לו משען ומשענת בעולם זולתו יתברך שמו ויתעלה, הריהו זוכה שמן השמים יסובבו אותו בחסדים ורחמים גלויים וטוב לו בזה ובבא.

וצריך אם כן בר ישראל להרגיל עצמו במידת הבטחון ולשנן בפיו תדיר כלי הפסק את מצות האמונה התמימה בו ית', כי הוא אדון על כולא ושליט על כולא והוא עשה לכל המעשים שהיו ועושה כל המעשים בהווה ויעשה כל המעשים העתידים להיעשות, ורק כאשר ישנן ויחזור על האמונה בפיו בכל עת ושעה, אז יוכל לעמוד בה איתן ולחיות עמה גם בשעת ניסיון.

דרש מרדכי

רמד

5 פרק

סמיכות פרשת כי ימוך אחיק' לפרשת שמיטה ויובל

התורה סמכה את ענין כי ימוך אחיק לענין שמיטה ויובל ללמדנו דעת כי הנה פרשת שמיטה ויובל בא ללמד את האדם להיות נכון לבו בטוח בה' ולא לבטוח ברכושו בשדותיו ובממונו, 'כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי'. ואדם יכול לבא מזה לידי טעות, שאם אני מצווה לבטוח בקב"ה, אז גם כשיבא עני לבקש צדקה אני יאמר לו תבטח בה' הקב"ה ודאי יעזור לך, וכן כל אחד יפטור את עצמו ממצות צדקה שהרי העני צריך לבטוח בקב"ה והוא כבר ידאג לו, לכך באה התורה ואומרת מיד לאחר פרשיות אלו כי ימוך אחיק וזהו חזקתו, בו, בטחון תגיד לעצמך אבל לשני אתה צריך לדאוג ולהחזיק אותו.

לשני תדאג שיהיה לו כל טוב, וכמו שנוהגים לומר הגשמיים של השני זה הרוחניות שלי.

200 / MESSAGES FROM RAV DAM

This *pasuk* is the source in the Torah for the *mitzvah* of *tzedakah*. While most Jews are generous and caring, and "bend over backward" to help their brethren in their time of need, there are those who have a cynical attitude toward *tzedakah* recipients. "Let them go out and work!" they say. "Why are they so lazy?" Such remarks are sometimes heard from those who resist parting with their hard-earned money to assist their impoverished fellow Jews.

• When the Chofetz Chaim would hear such comments, he would respond by saying: The Gemara (*Niddah* 16b) says that at the time of a person's conception, it is decreed in Heaven whether he will be rich or poor. If his destiny is to be poor, then Hashem must give him the "tools" to fulfill his task in life.

A poor person frequently lacks the ambition and drive to succeed, his "bones are heavy," and he may be a *shlemazel* who lacks the natural ability to earn money. It is not necessarily his fault, and therefore it is unfair to say that he is collecting money because he is too lazy to work. This is all part of the Divine decree on this person that he be a pauper. How can he be blamed for his sluggishness in trying to earn a living?

Therefore, those whom Hashem has blessed with wealth should take this factor into account and deal benevolently with the needy.

טעם מדוע לא שמעו בקול ה' ואבדה האמונה מהם מפני שהיא נכרתה מפהם, דהיינו משום שלא שנו אותה ולא חזרו עליה תמיד לכן נאבדה מלבם בסופו של דבר, ונפלו נפילה אחר נפילה עמוק לשאול עד ששכחו לגמרי ממצוות הבורא ית"ש.

וזוהו שאמרו חז"ל (ירושלמי ברכות פ"ה ה"א) לעולם אל יהא הפסוק הזה זו מתוך פיך ה' צבקות עמנו משגב לנו אלוקי יעקב סלה' (תהלים מו ח) והפסוק ה' צבקות אשרי אדם בוטח בכ' (שם פ"ג). והענין בזה יען כי הפסוקים הללו מדברים על יסודות האמונה והביטחון, להורות לבני אדם שה' עמנו תמיד ואינו זו מאתנו לרגע כמימרא, והוא משען ומשגב לנו בכל עת ובכל שעה.

וכמו כן מלמד אותנו דוד המלך ע"ה שהאדם השם מבטחו בה' אשרי לו ואשרי חלקו וטוב לו בזה תמיד.

המבט הפנימי של התורה

תוצאה חמורה זו אפשר שלא באה כגמול וכעונש, אלא כהשלכה ישירה ממעשי האדם.

הרי מאמינים אנו ש"עושה כולם ה'". העושר אינו פרי חכמת וחריצות האדם, אלא מתנת שמים הוא. כך בדיוק הדבר גם עם העוני. הוא אינו תוצאה של כשלון מסחרי וכיוצא בואת. הרי עינינו הרואות לעתים תכופות ש"לא לחכמים לחם". על כרחנו חייבים אנו לומר, שאף חלק זה ניתן לעני משמים.

כיון שהכל צריכים להודק לרחמי שמים, כלל גדול נאמר בענין: "מאיר עיני שניהם ה'". הארת הפנים מהקב"ה מגיעה רק אל שניהם, כאשר הם מתאחדים, ולא כאשר כל אחד מהם חי לו את עולמו הוא, מבלי לרצות להתחשב בעולמו של רעהו. נמצא שהעשיר המבקש להתעלם מסבלו של העני, מאבד את הסייעתא דשמיא שזכה בה, ומה כוחו ומה תקוותו ללא אותו סיוע ממרום! לכן עלול אותו העושר להאבד בענין רע.

יש בדבר הארה עמוקה עוד יותר שהעמידנו אודותיה ה"שפת אמת" (בהר, תרמ"א).

ממה שצוה התורה: "והחזקת בו", משתמע שבכוחו של אדם לסייע ולהחזיק ביד רעהו שמטה ידו, באשר מן השמים קיבל יכולת זו. משמים משפיעים לבריאה שפע רב ככל אשר יצטרכו הבריות. הן כך מעידים אנו בברכתנו: "חזן את העולם כולו בטובו". אלא שחכמתו העליונה של הקב"ה גורה שפעמים שהצטרכותו של פלוני תעבור דרך ציגורו של רעהו. נמצא שאם השנים הללו יתאחדו, אכן לא יחסר להם מאומה, כדרך שאמר הכתוב: "מאיר עיני שניהם ה'", באשר השפע ירד לשניהם כאחד, כי כך רצון ה' שבני אדם יודקו לסיוע זה מזה.

על כך אמרה תורה: "כי ימוך אחיק ומטה ידו עימך". אם לך נזדמן לפגוש באחיק המך, הרי זה אות משמים כי בכוחך להושיעו ולהחזיק בו. ממילא מובן שאם אין העשיר מנסה לעזור לרש, הריהו כביכול מונע את הטוב מבעליו הזכאי לו, ולפיכך עלול הגלגל להתהפך על שניהם ושוב יוצרכו זה להודק לזה.

עיקרון זה נאמר כאמור, בין בעיני החומר ובין בעיני הרוח, באשר כך יצר הקב"ה את תמונת העולם, שיפעל תוך שיתוף פעולה בין הבריות. לפיכך שנינו ש"איזהו חכם - הלומד מכל אדם", באשר לכל אדם ניתן

דבר מיוחד, שאחרים יוכלו ללמודו ממנו, וכך היא המידה גם בכל יתר התחומים.

מה נפלא הדבר שאמרו בעלי ההבנה בלשון. הם הסבו את תשומת לבנו כי בלשון הקודש, שלא כבשפות אחרות, ההעניקה לזולת קרויה "צדקה". יש בכך יותר מרמז כי זהו הצעד הצודק שיש לעשות. הן חלקו של העני מצוי בידי העשיר, ולפיכך שורת הדין והצדק קובעת שעליו להשיב את אותו ממון לבעליו, שאם לא כן הריהו כביכול מועל בשל אחרים. אין זה לפנים משורת הדין, אלא זוהי שורת היושר והצדק האלוקי.

26

מן החזון איש בספרו "אמונה ובטחון" כותב, כי למדת שונתם מאתם חזון ואין לנו היום נבואה, וגם רוח הקודש הצטמצם ביותר עד שחזרו וקראו וזו של הסתר פנים, בכל זאת השאיר לנו הקב"ה גילויים מרעישים של השגחה פרטית שמשמשת לנו תחליף לאותות ולמופתים, לרוח הקודש ולנבואה. פעמים רבות בחיי האדם הוא נתקל במה שנראה לו כצירוף מקרים, והאדם המאמין (יודע לקשר את צירוף המקרים הזה להשגחה פרטית המשמשת כ"שירים") לנבואה של אותם הימים.

קבלנו בסיני ספר חוקים, תורת ה'. היה אפשר חלילה להגדיר את התורה כספר חוקים גרידא, לכל מקרה יש דין. כשיהודי זקוק להלוואה, עליך לפתוח את ידך ולהלוות לו, וכן הלאה. אבל התורה היא לא ספר חוקים יבש, התורה היא תורת חיים. היא מלמדת אותנו, כי כל מאורע המתרחש בעולם קורה בהשגחה פרטית. כשנוצר מפגש בין עשיר לרש, בין אם עשיר בעצה טובה או עשיר בכוח וכל כיוצא באלה, תמיד על האדם לדעת כי המפגש בינו לבין חברו נוצר בהשגחה פרטית עליונה מכוונת בעינא פקיא, והקב"ה בכבודו ובעצמו סיבב את הדברים כדי שהמפגש הזה יתהווה. ההשגחה מעוינת, משיקולים נסתרים מעינינו, שהנצרך הזה יקבל מהנותן הזה, אין כאן מעשה נתינה גרידא, יש כאן יצירת קשר בין שני האנשים המסוימים האלו בדווקא.

"עני ורש נפגשו, עושה כולם ה'", הקב"ה לא רק עשה שהאחד יהיה עשיר והשני יהיה רש, אלא הקב"ה גם קבע שבשעה פלונית ובמקום פלוני תהיה פגישה בין עולמו של הנותן לעולמו של המקבל. אינה דומה נתינה של ראובן לשמעון, לנתינה של לוי ליהודה. הקב"ה יצר פה מפגש יחיד ומיוחד בין הנותן למקבל.

הזוהר בפרשת משפטים אומר: "איליין גילגוליא דדינא", גלגל סובב בעולם. הזוהר מביא שם מקרים של עניים שנזקקו לעזרתם של עשירים, ולאחר זמן

אותם עשירים ירדו מנכסיהם והפכו לעניים, והעניים הפכו לעשירים, ואז התהפכו היוצרות והעשיר החדש נמצא תומך בעני שהיה מלפנים מושיעו. לפעמים עוברים דורות רבים עד שהדבר מתרחש. כל זאת, כיון שבמפגש הזה בין עשיר לעני, מתרחש משהו עמוק יותר מאשר נתינה גרידא, העברה מיד ליד.

28. אם במצוות צדקה היה רק מעשה הנתינה ותו לא, היה על התורה לקבוע סכום בו יוצאים ידי חובת הצדקה, בהתאם לצרכיו של המקבל. אולם התורה קובעת, כי יש לתת עד חומש ממנו של הנותן. והלא יש הבדלים גדולים בין אדם למשנהו בגודל ממנו, ומדוע תשתנה המצווה? כי המצווה נפעלת דווקא לפי האנשים הקשורים בה.

מכאן אנו למדים, שכאשר אדם לווה מחברו כסף אין להתייחס לכך כאל הסכם עסקי בלבד. בהלוואה שהיא רק 'עסק', מתחשבן המלווה עם הלווה הן על החזרת הכסף והן על שכר המתנת המעות. כאן באה התורה ואומרת, שאם יהודי מבקש מחברו הלוואה, נוצר כאן חוב מוסרי מעבר להלוואת הכסף. נוצר בין השניים קשר עמוק, שאין אנו בני התמותה יכולים להבין עד שורשו. אין באפשרותנו לדעת מה החשבונות השמימיים הטמונים כאן. הקשר בין העני לעשיר יהיה אמיתי רק אם העני יצא מלפני העשיר שבע רצון. כך רוצה התורה, וזו כוונת הפסוק השני שהובא במדרש, "מאיר עיני שניהם ה'". גם עיני העשיר יאורו בסופו של דבר, לא רק המקבל אלא גם הנותן. וכבר אמרו "חז"ל "יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית" (מדרש רבה חת ה, ט).

29

שכר

שפתי חיים

עוד במהות עבדות ה':

"את כספך לא תתן לו בנשך ... אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" (ויקרא כה, לו לח) — "מכאן אמרו כל המקבל עליו עול מצות ריבית מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל הפורק ממנו עול מצות ריבית פורק ממנו עול מלכות שמים". "אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" — שתקבלו עליכם מצות ריבית (מדרש דוקא מצות ריבית, ולא אמר שתקבלו עליכם כל התורה כולה?) שכל המורה במצות ריבית מודה ביציאת מצרים וכל הכופר במצות ריבית כופר ביציאת מצרים" (פסיקתא זוטרותא פ' בהר).

*יש להבין, וכי משום שטבועה בו מידת חמדת הממון וקשה לו לוותר על ריבית מפני הפסד הכרוך בזה, יש בכך משום כפירה בעובדה ההסטורית של יציאת מצרים?

פריצת מעגל האנוכיות

על חובת ההתחשבות בזולת ובצרכיו צוותה אותנו התורה במצוה מפורשת (ויקרא כה, לה - לו): "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך, והחזקת בו... וחי אחיך עימך".

התורה מחייבת לנקוט בפעולות חיוביות ולהימנע ממעשים מסויימים, כדי שהזולת אמנם יוכל להמשיך לחיות בכבוד. התורה מצווה לעסוק בצדקה ובחסד ולהחזיק בידי האביון. יחד עם זאת אוסרת התורה לקחת נשך או ריבית מפני חובת ההתחשבות ברע.

אולם מעבר לציוויים הפרטיים שנאמרו כאן בתורה, הרי בציווי "וחי אחיך עמך" נאמרה מצוה כוללת שממנה נובעים כל יתר הפרטים. התורה פונה בזה אל האדם מישאל ומנחה אותו לראות לא רק את עצמו אלא גם את רעהו. היא מצווה על היהודי לא להתרכז במבט אנוכי על עצמו, אלא לפרוץ את מסגרת האנוכיות ולהתייחס גם אל הזולת.

יש לך אדם שכל מחשבתו וכל הגיגיו טובבים הולכים סביב עצמו. הוא מוכן לעתים אפילו לסייע לזולת, אם הוא צופה באופק שמכך תצמח

הועלת לעצמו. כללו של דבר הכל מתחיל באנוכיות ותם באנוכיות, ואם ישנו מקום כלשהו לזולת הרי זה אי שם באמצע, בתוך מעגל האנוכיות שלעולם אינו נגמר. נגד זאת מתקוממת התורה. היא מחייבת אותנו להתייחס אל הזולת, באשר הלה זכאי לקבל מאתנו התייחסות זו, ולא בשל כל טובה שעשויה לצמוח לנו. זוהי המשמעות של "וחי אחיך עמך".

מבאר המהר"ל ("נתיבות עולם" נתיב הצדקה פרק ו'): "ופירוש זה כי חייבית הוא עול גדול על האדם ("עול" - דבר שהוא נגד טבעו של האדם) עד שהוא יותר עול מכל המצוות, (מדרש) וזה מפני כי הלוה חפץ ליתן (הלוה עצמו הוא זה שמציע לתת ריבית) ולא [רק] שהוא חפץ ליתן רק שהוא נ"ב מוכה גדולה אליו שהוא יכול להרויח במעות (עושה לעצמו חשבון כדאיות שיוכל להרויח ולהשתכר היטב)... ואם אינו לוקח ריבית הוא הפסד למלוה, שמעותיו אין מעלים לו רווח (א"כ שני הצדדים מרוצים, כל אחד מהם יוצא נשכר) ולפיכך עול ריבית גדול מאד (כי אינו מוכן בשכל האדם), ולפיכך כאשר מלוה מעותיו שלא בריבית הרי מקבל עולו של הקב"ה (לעשות נגד שכלו) וכאלו היה מקיים כל התורה, שכל התורה כולה היא עולו של הקב"ה" (כפי שביארנו, מהות התורה היא קבלת עול הקב"ה - "תשכרונ את האלקים על ההר הזה").

"והיפך זה גם כן כאשר אין מקבל עליו עול ריבית הוא כאלו אינו מקבל עול מלכות שמים וכופר בכל התורה כולה. כי כל התורה גם כן עולו של הקב"ה וכאשר לוקח ריבית פורק עול הקב"ה וזה נחשב כאלו פורק עול כל המצוות כי כל המצוות ביחד הם עולו של הקב"ה".

כפי האמור לעיל, התוצאה המחייבת מיציאת מצרים היא - היותנו לעבדי השי"ת. "כל הכופר במצוות ריבית כופר ביציאת מצרים" אין הכוונה לכפירה בעובדה ההיסטורית אלא זו כפירה במהות יצי"מ, יצי"מ אינה חיה בקרבנו, כי אילו היה מרגיש בכל מה שייצ"מ מחייבת, אזי היה מוכן ומוזמן לקבל על עצמו עול מצוות שלם, אפילו מצוות שאיננו מבין את טעמן והן כנגד טבענו. וכמ"ש באבן עזרא על הפסוק "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" - "אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי עבד שתעבדני... עבדים היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה ע"כ אנו חייבין לשמור כל מה שציונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצוותיו". הרי למדנו כי כל התורה כולה היא עולו של הקב"ה.

31

טעם לחומרת איסור ריבית

אמרו חז"ל (במדרש אגדה שמות כב) ראה כמה עונש המלוה ברבית שבתחית המתים לא יעמוד, לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך והזהר את ישראל שלא יתנו ברבית.

והדברים צריכים ביאור מה נשתנה לאו זה שהוא חמור כל כך מכל לאוין שבתורה, חייבי מיתות בית דין וחייבי כריתות יקומו לתחית המתים ואילו המלוה בריבית לא יקום. ופירוש בזה הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל עפ"י האמור במצוות שילוח הקן, דהנה טעם מצות שילוח הקן הוא מחמת רחמים על העוף שיושב על האפרוחים, ולכאורה מהי הרחמנות הלא מותר לקחת עוף לשחיטה, אולם כאן הוא מצב מיוחד שאסרה אותו התורה, מפני שהאדם מנצל את רחמי האב על בניו שבדרך כלל כאשר מנסים לתפוס עוף הוא פורח מיד, אך כאן בהיות והוא חס על גוזליו הוא מתמהמה ואינו פורח מיד, כך

ניתן בקלות לתופסו, וזה אסרה תורה לנצל את מצוקתו של הבעל חי לצרכיו, כיון שיש בזה ממידת האכזריות.

וכמו כן הוא איסור הלואה בריבית, בימים עברו כשלקחו הלואות זה היה כאשר כלו כל הקיצין, לא היה לחם לאכול, יהודי בא ומבקש הלואה, אל תנצל את מצוקתו בשביל לעשות רווחים, זו היא חומרתו הגדולה של איסור ריבית.

וכמו שאומר המדרש (שמות רבה משפטים לא) לא תהיה לו כנושה, אם הלויית אותו לא תדחקנו שאם יש לו שדה או כרם לא תאמר לו טול לך מנה ועשה מהם פרקמטיא וכתוב לי אפותיקי על שדך או על כרמך למחר הוא מפסיד הפרקמטיא ואתה נוטל את שדהו או את כרמו, לך כתיב לא תהיה לו כנושה, מכאן אתה למד שכל מי שלוקח רבית אין ירא אלהים, וכן יחזקאל אומר (יחזקאל יח) בְּנֵשֶׁךְ יִתֵּן וְתַרְבִּית לֶקַח וְחֵי לֹא יִהְיֶה.

ומכאן מוסר השכל לגבאים, פעמים אדם נמצא במצוקה והוא מבקש שיעשו לו "מי שברך" לחולה והגבאי מכריז בעבור שיתן... לא פעם אין לו לתת והגבאי מנצל את המצוקה שלו להוציא ממנו נדבה הגונה אין זה מן היושר.

שיחות מאמר כה מוסר קה

ונראה להבין זאת עפ"י מה שנתבאר במקום אחר [מאמר מו], בגדול הענין של "שלימות המעשה", כי חיוב מיוחד הוא שמעשה מצוה יעשה בשלימות ללא פניות אחרות, והיינו שתעשה המצוה אך ורק לשם שמים ולא תהינה לאדם שום כוונות ליהנות ממעשה המצוה, ויהיה מעשה המצוה קודש לד'. וגדולה מזו, כי העושה מצוה ואין כוונתו טהורה "נוטל לעצמו", עונשו חמור מאד. ובזה נתבאר גודל חטאם של נדב ואביהוא: "ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו" (שמות כד יא), והכוונה היא, שבעת שהיו עסוקים במצוה, והיו בדרגה גבוהה של "ויחזו את האלקים", היה אצלם גם בחינה של "ויאכלו וישתו", והיינו ש"נטלו לעצמם", והגם שמצבם נשאר בכל זאת מצב של "ויחזו את האלקים", אולם בעבור הבחינה של "ויאכלו וישתו" נענישו במיתה, והגם שח"נטילה לעצמם" היתה גם היא רוחנית, כמ"ש הרמב"ם שם דהיתה זו אכילה ושתייה של מצוה, מ"מ מכלל נטילה לא יצאה ועל כן נענשו ע"ז בעונש כה חמור.

ונתבאר שם שזו החומר הנורא באיסור לקחת ריבית, שנאמר בו (יחזקאל יח ג): "נחי לא יחיה" שאינו חי לתחיית המתים (עי' שמ"ר פל"א ו), כי בהיות האדם גומל חסד עם תבירו ומלווה בעת דוחקו, כיון שנטל ריבית הרי הוא נהנה מגמילות החסד שעשה ו"נטל לעצמו", וזהו יסודו של האיסור, כי חמור מאד הוא לעשות מעשה מצוה ובתוך כך "ליטול לעצמו".

קצו שיחות מאמר כו מוסר

אמר הנביא (מכה ו ח): "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך", ופירשו חז"ל (סוכה מט ב): "הצנע לכת עם אלוקיך - זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה, והלא הדברים ק"ו, ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצניעא על אחת כמה וכמה".

בדברים אלו הנעשים בפרהסיא, גדולה הסכנה שיקח האדם איזו טובת הנאה לעצמו, קשה לרקוד בחתונה לעיני כל הקהל או להספיד לפני עם רב ולא ליהנות הנאה כלשהי מן הכבוד, וזוהי הדרשה כאן מן האדם - "הצנע לכת".

עוד פירשתי שנאמר פסוק זה גבי איסור נשך ותרבית כי אף אם איסור נטילת רבית איסור שכלי הוא, שאי"ז ממדת הטוב והחסד לנשך בחבירו, אמנם באופן ששניהם רוצים, המלוה והלוה, יש מקום גדול לאדם להורות היתר לנפשו, כי אין זה אלא לתועלת לשני הצדדים, ולזה הזהירה תורה "ויראת מאלקיך", שרק ע"י היראה והפחד מעונש החטא ישמור האדם נפשו מלעבור על איסור חמור זה, ולא לנו לפרש עומק וסוד טעמי התורה ומצוותיה, אשר משורש עליון חוצבו.

380 | RAV SCHWAB ON CHUMASH

In an effort to explain the connection between the prohibition of *ribbis* and the Exodus from Egypt, Rashi quotes the *Gemara* (*Bava Metzia* 61b), which expounds on the words of our *pasuk*, "I am Hashem Who brought you out from the land of Egypt." The *Gemara* says, "When I took you out of Egypt, I distinguished between those who were firstborns and those who were not. I also know and exact punishment from one who lends money to his fellow Jew with interest and falsely claims that the money belongs to a gentile."

Similarly, at the end of *Parshas Shelach*, when discussing the mitzvah of *techeiles* (attaching a strand of specially dyed blue wool to the four corners of one's garments), the Torah says, "I am Hashem, your G-d, Who took you out of the land of Egypt." Rashi comments, "When I took you out of Egypt, I distinguished between those who were firstborns and those who were not. So will I identify and punish one who dyes this strand of his *tzitzis* using a plant-based dye and claims that he dyed them with dye extracted from the *chilazon*."

And when the Torah warns us to keep accurate scales, it says (*Vayikra* 19:36), "I am Hashem, your G-d, Who took you out of the land of Egypt." There, once more, Rashi says, "When I took you out of Egypt, I distinguished between those who were firstborns and those who were not. And I am the One Who can be trusted to exact punishment from one who stores his weights in salt to cheat people."

We see that Hashem's identity as the "One Who took you out of the land of Egypt" is intrinsically tied to His fundamental characteristic of *emes*.

Claiming that money belongs to a non-Jew so that one can lend with interest; using a plant-based dye and declaring that the dye was extracted from a *chilazon*; or soaking one's weights in salt to increase their mass are various forms of deceit that exist in our world. The purpose of the fulfillment of Hashem's promise to our forefathers regarding our exodus from Egypt was to counteract *sheker*, falsehood, and to teach the importance of truth, that Hashem fulfilled His promise to our forefathers to take us out of Egypt. When Hashem distinguished between the

microscopic cell that became a firstborn and the cell that did not become a firstborn, He revealed the absolute *emes* to the world.

Indeed, when Hashem revealed Himself to Moshe and instructed him to go to Egypt to redeem Bnei Yisrael, He introduced Himself by saying (*Shemos* 6:3), וישמי אותי להם — *With My Name Hashem I did not make Myself known to them*. Rashi explains these words to mean, נאמן לאמת, נאמן להאמת, לא נפרתי להם במדות אמתיות שלי שעליה נקרא שמי ה', נאמן לאמת, *I was not recognized by them in My aspect of emes, truth, because of which I am named Hashem, which implies that I am faithful to uphold My word, for I promised them, but I have not yet fulfilled My promise*. The purpose of the Exodus was to emphasize the importance of *emes*, truth.

Is it any wonder that when we conclude the *parshah* of *tzitzis*, which discusses the mitzvah of *techeiles*, and which ends with mention of the Exodus, that we say the words אמת אמת אמת followed by the word אמת—truth?

המידה הזאת. הגילוי לאמונה הוא במעשים של "עומד בדבורו" — זוהי תורת המעשה של מידת האמונה.

לפי זה פשוט הוא ענין "נשאת ונתת באמונה" (שבת לא). ואין הכוונה באמרים "באמונה" — לא לרמות, כי זה שייך למידת האמת, הכוונה היא שהיא נושא ונותן בכח האמונה, אותו כח אשר בו מאמינים בה', ובכח זה הוא אשר עומד בדבורו, בלי השתנות, ומה שפעם אחת הכיר אינו זו כבר ממנו לעולם — אותו כח פועל גם במשא ומתן, ולכן הוא אשר שואלים את האדם, נשאת ונתת באמונה. ונמצא כי יתכן אדם אשר יעסוק במסחר ותוך כדי עסקו הוא עוסק באמונה בה'.

הוא מה שאמרנו ח"ל "ואמונתך בלילות", כי כל סוד האמונה הוא דוקא בלילות, מתוך חושך ואפלה, ויש להבין כי "לילות" — הוא ה"למעשה" של אמונה, כי בלילות היא העבודה למעשה של עומד בדבורו, והבן.

39

does a person have a natural inclination to charge interest, he is also inclined to excuse his actions with the rationalization, "My money is lying idle with my friend when it could be reaping dividends." Therefore, the Torah warns, "and you shall fear your God."

Why are we forbidden to charge interest? After all, the very same money could have been invested or put into a bank account; lending it to a fellow Jew causes one to lose that additional income.

When a person's brother needs financial help, he does not take into account losses that might result from coming to his brother's aid. The lender should have the same outlook when lending money to any Jew in need, and this act of *chesed* should be performed without any thought of remuneration. By contrast, the Torah tells us, "You may charge interest to a gentile" (*Devarim* 23:21; see Ramban, *ibid.* 20).

The *passuk* concludes, "and let your brother live with you." Ramban explains this to mean that if you did charge interest, you must return the interest to the borrower, so that he will be able to live adequately. If we are commanded to ensure that our fellow Jew

has an adequate material life, how much more so must we ensure that he has the ability to live an adequate spiritual life. If a fellow Jew is having difficulty with any aspect of *Yiddishkeit* — from its basic precepts to understanding a commentary on the *Gemara* — we are obligated to offer our assistance.

Every Jew is a brother or sister. We must relate to our fellow Jews no differently from the way we would relate to our closest relatives, both in material and spiritual matters. What would one not do for a sibling? Let's bear this in mind the next time we are asked to do a *chesed*.

(*Shiurei Chumash, Parashas Behar* 25:36)

***

248 / RAV WOLBE ON CHUMASH

40 03 מנצח

יש אנשים שדואגים לרוחניות של אחרים בהרחבה, אבל בגשמיות הם דואגים רק לעצמם, כמו שראיתי פעם אחד שישב בתפילת שחרית ב'ויברך דוד' שהדין אומר שצריך אז לעמוד, מיד לאחר התפילה ניגש אליו חבירו ואמר לו למה ישבת ב'ויברך דוד' הרי לפי הדין צריך לעמוד, אמר לו חבירו, אני מצוי כבר כמה שנים ללא פרנסה ומעולם לא שאלת אותי מה נשמע, ורק כשאני יושב יום אחד ב'ויברך דוד' מיד אתה פונה אלי, הוא אשר דברנו שאדם צריך לדאוג לגשמיות של השני לא פחות ממה שהוא דואג לרוחניות שלו, כי מוכן אחיך והחזקת בו.

This mitzvah essentially concerns charity for the poor, but many people are impoverished not necessarily in a financial sense; they may be downtrodden for personal reasons or because they are not succeeding in their learning, and are in need of a kind word and encouragement.

The Avnei Nezer asks how Bnei Yisrael observed the mitzvos of *tzedakah* and *chesed* in the wilderness, where everybody's material needs were met through the *mann*. He answers that they taught each other Torah and wisdom, and that imparting knowledge is at least as worthy as parting with one's money for the sake of charity. In fact, someone who teaches and encourages others with less knowledge or capabilities than he has is fulfilling both the mitzvah of helping out his impoverished brother and the positive commandment of *tzedakah*.

יד. הלואה דבר מאכל או דבר אחר, אסור לו להחזיר יותר ממה שקבל בשעת ההלוואה, לא בכמות ולא באיכות המוצר, אלא יחזיר בדיוק כמו שקבל בשעת ההלוואה.

טו. מפל מקום אין צריך לצמצם ולדיק על הגדל והכמות במדיק, ומתר ללווה להחזיר למלוה את גדל המוצר שיהיה בערך וקרוב למוצר שלוה. וכגון מי שלוה פרי וירק שאין בהם גדל אחיד, מתר להחזיר אותה כמות של פירות וירקות שלוה, אף אם בגדל מחזיר מעט יותר.

ולכן הלווה חצי בקבוק שמן או יין משכנו, אין צריך למדוד בכלי מדידה את הכמות המדיקה שלוה כדי לדעת

ולהחזיר במדיק, אלא מחזיר בערך חצי בקבוק, אבל להחזיר שלשת רבעי בקבוק או בקבוק שלם אסור, משום שזה נדאי נחשב מחזיר יותר ממה שלוה.

טז. כל זה אינו אלא בהלוואת חפצים, שהדרך היא שבערך נחשב לאותו דבר, אבל בהלוואת מעות שהדרך הוא להקפיד ולדיק, צריך לדיק ולהחזיר בדיוק אותן הסכום שקבל בשעת ההלוואה, ואסור לשלם קצת יותר, כי במעות הדרך להקפיד גם על סכום קטן.

יז. ילד הלווה מחברו נסיעה באוטובוס שמחירה 2.95 ₪, מה יחזיר? אם יחזיר 3 ₪, הרי אסור להוסיף יותר אפילו פחות משוה פרוטה. תשובה: היות שאין משתמשים במטבעות של אגורות, המנהג הוא שאם חייב 5 אגורות או יותר מעגלים את זה ל-10 שלמים, ואם המחיר הוא פחות מ-5 אגורות, מעגלים את זה לפחות מזה, ולכן גם בהלוואה יעגל לפי מנהג זה, ויכול להחזיר 3 ₪.

יח. אם אין ללווה סכום מדיק, וגם למלוה אין ערך לתת לו [ואי אפשר להמתין לפעם אחרת, כגון שעליו לצאת (לחול"ל)], יאמר הלווה למלוה שיתן את העדף לצדקה (לזכותו של הלווה).

כ. אם אינו זוכר כמה לוה, כגון שאינו זוכר אם לוה שלש ביצים או ארבע, מתר להחזיר ארבע, כיון שמחזיר לו כדי להיות בטוח שהחזיר את מלא הקרן, ולא כדי להוסיף על מה שלוה.

דגמאות מעשיות

כא. לווה חצי כוס ספר, אינו צריך לצמצם ולהחזיר בדיוק כפי מה שקבל בשעת ההלוואה, אלא ימלא חצי כוס ספר לפי ראות עיניו ויחזיר. אף אם מחזיר הרבה יותר מחצי כוס ספר, באפן שגנר שמחזיר יותר, אסור.

כב. לווה חבילת מלח פתוחה, שכבר השתמשו בה, ואפלו רק מעט, אסור להחזיר חבילה סגורה, כיון שבאפן זה נפרת הרבית.

כג. לווה עוף מספר 2 אינו רשאי להחזיר עוף מספר 1, כיון שדרכם להיות ממספרים לפי הגדל, ונפר שמחזיר יותר. וכן כשלוה תבנית ביצים מספר 2 אסור לו להחזיר

43 **ביצים מספר 1.** אבל אם לוה ביצים אחדות - אחת או שתים, מתר להחזיר ביצה מספר 1.

כד. אשה שלוה חבילת אבקת כביסה של 5 ק"ג משכנתה, אסור לה להחזיר 5 חבילות של 1 ק"ג, שכן מחזיר יותר יקר.

כה. לווה בקבוק יין של מפעל זול, אסור לו להחזיר בקבוק של מפעל שמחירו יקר יותר, ואפלו אם כמות היין בשניהם שווה, כיון שגנר שזה יקר יותר, אסור.

8. An exception: Many neighbors are in the habit of borrowing from each other, without being careful to return everything they borrow. When neighbors have this type of relationship, none of the prohibitions of Ribbis apply. This is because there are no loans taking place. When these neighbors 'borrow' from each other, they are actually offering gifts. The prohibition of Ribbis therefore does not apply.¹⁴

14. If a neighbor were to voluntarily return an item, he may return more than he took. He should not, however, refer to this as a payment of a loan — see Paragraph 11, note 17. However, had the neighbor obligated himself to return what he borrowed (by pledging to do so when taking the item), he would not be permitted to return more than he actually received.

'Cash Only' Prices

5. A business may not set two prices for the same item, where one price is charged for cash payments and a higher price is charged when the

item is purchased on credit. This is because someone who pays the higher price is actually paying an additional fee for credit. This is Ribbis.

A customer who is faced with this situation is permitted to make a cash purchase (at the lower price) but may not purchase on credit.¹⁴

Today, it is a common practice for gas stations in the United States to charge a higher price when payment is made by credit card. It is prohibited to buy gas on credit at the higher price from a station which is owned by a Jew.¹⁵

6. When the item which is being sold has a clear market value, some poskim hold that a two-tier price system is permitted, as long as the credit price is set at the fair market value. In this case, a lower sale price may be set for cash customers. The reason for this leniency is that the credit customer is not being charged for credit; it is the cash customer who is being rewarded for paying cash. According to some poskim, this is permitted.¹⁶

14. Y.D. 173:1, Rema 173:3.

15. Bris Yehudah 22:n18 regarding Israeli businesses which have similar arrangements. The gas-station owner does not receive payment from the card company until later. In the interim, he is actually the one who is extending credit to the customer.

Where the gas stations charge more for credit card purchases to offset the costs which they incur in connection with the processing of credit card slips, this is permitted. Unfortunately, the markup for credit purchases often exceeds the added cost to the company. This is prohibited.

When Wages Are Not Paid on Time

12. It sometimes happens that an employer is unable to pay his employee's wages on time. When this happens, the employer may not offer his workers additional payment to induce them to agree to a delay in receiving their pay.¹⁵

This prohibition is not limited to situations involving formal employment. When a youngster is hired to clean a yard or to baby-sit, the employer is also prohibited from compensating him (even by giving a simple gift such as a candy) for being late with payment.¹⁶